

TAGE HEDBORG OM ÅDALSHÄNDELSENA 1931 M.M.
Nedtecknat 1958

”Det var ej blott alla ständigt sjunkande konjunkturer som i början av 1930-talet förorsakade stora bekymmer; även genomgick hela landet en svår kris i arbetareavseende. Det var helt enkelt fråga om en kommunistisk revolution. Tiderna voro mycket gynnsamma för den röda ryska propagandan och oron gav sig mer och mer tillkänna. Verkliga upplopp förekommo längs den långa norrländska kusten. Tilltagsenheten blev större och större. Våldiga demonstrationer förekommo. Tyvärr leddes Västernorrlands län vid denna tid av en mycket svag man, nämligen landshövding Carl Stenström. Hans rättesnöre var en folkfrisinnad, urvattnad mildhet, där ordet makt eller stränghet ej hade någon hemort. Man skulle vinna massorna med undfallenhet och tillmötesgående. Och detta midt under en gryende omstörtning. Man häpnade, man knöt sina händer i byxfickorna och man undrade ”hvarthän”. Men det fingo vi med tiden noggsamt bevittna.

Många äro minnena av ynkedom från 1930 och 1931. Några få kan jag här återge. – På fängelset i Härnösand förvarades ett par fångar (jag tror det var de s.k. ”Amalteamördarne”, som hade gjort dynamitattentatet mot förläggningsfartyget ”Amaltea” i södra Sverige).

[-]

Red:s anm.: Som framgår på annan plats planerades fritagning av ”Amaltheamannen” långt tidigare, i samband med hungerdemonstrationerna 1917.

[-]

Arbetarne i Ådalen hade förklarat att de ämnade med våld befria fångarne. Eftersom man var förvissad om avsikten rekvirerades militär med kulsprutor, som skulle placeras vid fängelset. Men landshövdingen beordrade att de skulle stoppas undan och göras osynliga. Samtidigt rekvirerades beväpnad polis från Stockholm till förstärkning av stadens egen poliskår. När de kommo med järnvägen till stationen möttes de av order att sablarna ej fick bäras synliga, hvarför dessa måste omlindas med tidningspapper!! Ej heller fingo de i trupp begiva sig till sin förläggning, utan de fick på bakvägar smyga sig dit. En stor ilska och förtrytelse lär ha varit rådande bland poliskonstaplarna, och det kan man ju ej undra på.

När den bebådade invasionen av arbetare gjordes marscherade man direkt till Landstatens stora byggnad, där landshövdingen hövligt och belevadt tog emot på trappan utanför. Nedsättande och förödmjukande tillmälen fattades ej; ej heller tillrättavisande glåpor, som allt med stor mildhet fördrogs av länets högste styresman. Några svåra oroligheter kommo ej tillstånd vid detta tillfälle, men försöksdemonstrationen visade dock för oroselementen att här gällde det blott att marschera vidare.

Vid olika tillfällen blevo bolagens chefer och platsförvaltare i största hemlighet sammankallade för att informeras och erhålla instruktioner hvad som i nödfall borde göras.

Samtidigt med detta försiggick en annan ynkedom. Nämligen en från landets s.k. fredsföreningar organiserad propaganda för att få de unga rekryterna att av ”etiska” skäl begära befrielse från värnpliktstjänstgöring. Man bearbetade dem muntligen och skriftligen och man erhöll ofta tacksamma proselyter. I Nora socken fanns en kyrkoherde Lundgren, som for land och rike ikring, ävensom utomlands, och höll s.k. fredstal. Redan på min Noraströms-tid anmälde jag honom för Domkapitlet. Han drog sig ej för att uppmana pojkarne att besöka sig på pastorsexpeditionen för att där få lära sig de knep som erfordrades för att lyckas. Biskop Lönnegren skrev till mig och uttalade sin förkastelse över Lundgrens beteende, men då han märkte att jag deltog i den pågående tidningsdebatten om ifrågavarande

försvarsröta skrev han till mig och begärde att få sitt brev tillbaka!! När sådana träd (biskop och landshövding) buro sådana frukter hvad kunde man då begära av andra, i magrare jordmån avlade träd!?

När kyrkoherde Lundgren en gång kom till Lugnvik och höll ett ”fredsföredrag” inför fullpackadt auditorium uppträdde jag emot honom. Jag påstod att hela hans bredt upplagda föredragstourné endast var ett uselt geschäft för att förtjäna pengar, hvilket jag visste. Vidare sade jag att den dag, då det smäller, och han och hans eländiga värnpliktsvägrare skulle komma att söka godt skydd, skulle mina pojkar och jag själv ej draga oss att i första ledet försvara både fosterland och honom. Han blev bokstavligen svarslös, och ej heller kom någon annan sig för att säga något, och jag tror att han, åtminstone på våra orter, upphörde med sina föredrag.

Den omfattande värnpliktsvägran i Västernorrlands län hade en annan bedrövlig påföljd. Länsstyrelsen skulle av- eller tillstyrka ansökningarna, och många blevo avslagna av landssekreterare Ragnar Stattin (som kanske då var t.f. landshövding). Han blev härför anmäld för regeringen. Ingående, offentliga förhör hölls med honom i Härnösand och han fick chavottera på ett upprörande sätt. Regeringen var då socialdemokratisk tror jag. Man trodde allmänt att denna händelse skulle ligga honom i fatet vid karriären, men icke förty blev han dock med tiden landshövding i länet.

Av detta och mycket annat kan man förstå att samhället var i upplösning. Masken åt också på trädets rot, så att tiden – år 1935 – var mogen för den stora regementsslakten. Det var en ny ynkedom, ett nytt offer inför de systematiskt bearbetade breda lagren. Det lilla, som bevarades, var resultatet av högerns ilskna foxterriergrepp i sladden. När kriget, det stora och förödande, utbröt, blott 4 år efteråt lär statsminister Per Albin Hansson ha sagt att landet kunde vara tacksamt mot högerpartiet, ty det lilla vi då hade kvar av försvar var högerns förtjänst. Per Albin var karl att kunna kosta på sig ett sådant omdöme.

Under våren 1931 rådde stor oro på många håll, särskildt bland stuveriarbetarna. Sjöfarten började med spontana strejker i norrlandshamnarne och polisen hade det besvärligt. Särskildt minns jag, att så var fallet i Västerbotten (Bureå?) och i Söderhamnstrakten. I Ådalen kokade det. Stuveribolaget skaffade arbetsvilligt folk, som under då rådande arbetslöshet ej var svårt att få tag i. De skulle jagas bort och hotades till liv och lem av de strejkande. De arbetsvilliga förlades till Stuveribolagets arbetsläger i Lunde. De fördes med bolagets båtar fram och åter till arbetsplatserna. Spänningen blev till sist så svår, att militär rekvirerades till skydd åt de arbetsvilliga. En kontingent under befäl av kapten Mesterton förlades till Lunde.

Den 13 Maj (som måste ha varit pingstafton) lyckades de upproriska tränga sig ombord på en lastångare i Sandviken, där stort tumult uppstod. Av hvad jag nu kan minnas kastades en del av de arbetsvilliga över bord och många misshandlades. Folket var i fullt upplopp. Några dödsoffer krävdes dock ej, men lågan var tänd och allt kunde hända. På norra sidan av älven, på min sida, voro förhållandena lugnare och direkta oroligheter befarades ej. Jag vågade därför tillsammans med vännerna Isakson, som voro på besök över helgen, företaga en utfärd i bil till Eriksfors i Bjärträ socken. När vi på söndagsaftonen den 14/5 återkommo, erforo vi med bestörtning följande:

Under förmiddagen hade stora skaror – som på en tyst order – marscherat från Ådalens många industrisamhällen med Lunde som mål. Bland mängden förekom obetydligt med kvinnor. Kapten Mesterton hade ställt upp såväl beridet manskap som fotfolk framför den militära och

civila förläggningen för att förhindra de påträngande massorna att tränga in på området. De lät sig dock ej avskräcka, utan trängde manskapet tillbaka under påtagliga försök att skada hästarna och avvärja manskapet. När befälhavaren till sist blev varse hvad som var på väg att hända, lät han efter högljudda varningar kommendera eld. Tre män och en kvinna stupade. Huru många som sårades kan jag ej nu säga. Detta var ord och inga visor. Medicinen blev bister och bitter och betydligt starkare än den behöft vara om den satts in tidigare.

Det var som om hela landet studsade av förskräckelse. Det blev en tystnad och förfäran och undran: Hvad hade hänt. De ordningsälskande och sansade av arbetarklassen fingo plötsligt upp ögonen och förstodo att de höllo på att ledas in i ett vågspel där de till sist ej skulle ha något att bestämma. Även om en boskillnad ej genast etablerades, såg LO-ledningen till att den riksomstörtande rörelsen bromsades upp. På så sätt hade skotten vid Lunde gjort en utomordentlig nytta. Agnarne skiljdes från hvetet!

Visserligen uppstämdes snart nog ett vildt skri från arbetaresidan. Hvad skulle man eljest göra. Visserligen användes de döda som demonstrationsobjekt, och deras kistor fördes i prosetioner, gående, genom halva landet. Visserligen profanerades kyrkor och kyrkogårdar av uppviglande brandtal. Men udden var dock bruten och den pyrande elden upptäckt. De flesta drogo åt sig öronen. En boskillnad med kommunisterna växte fram.

Mycket annat skedde även. Biskop Bolin höll en mäsas på den öppna vida planen framför Lunde förläggingsplats. *

(* Förf:s not: Jag påminner mig nu efteråt att denna mäsas hölls vid Lunde efter Sandöbrons instörtande år 1939, och ej efter Ådalskravallerna '31)

Men den stackars kapten Mesterton, som hade kommenderat eld, blev av de röda anmäld för mord. Krigsrätt hölls med massor av vittnen från olika läger. Resultatet blev dock att han helt frikändes och det fastställdes istället, att om han ej handlat, som han gjorde, utan låtit sin trupp avvärjas, hade han begått ett svårt brott mot krigsmans skyldighet i föreliggande fall. – Det var dock ej roligt att då och under långliga tider efteråt vara i Mestertons kläder. Hur hans bana kom att utveckla sig, vet jag ej nu. Kanske att han avgick vid regementsdöden 1935, men jag minns att det glädde mig när jag en gång läste att han utnämns till major.”

Källa: HLA, Tage Hedborgs arkiv (A:55), Del I, Band III, sid 876ff